

4. USOS LINGUISTICOS

4.1 Lingua habitual e usos na familia

Neste capítulo presentámo-los datos que nos parecen máis destacados sobre o uso das linguas. Exploraremos primeiro a lingua habitual dos entrevistados, e a continuación veremos algúns dos usos máis relevantes nas interaccións lingüísticas entre membros dunha mesma familia.

4.1.1 Lingua habitual

Na táboa 11 presentámo-los datos correspondentes á lingua habitual dos entrevistados (parte dereita da táboa), comparándoa coa que declaran que usaban os seus pais e avós⁴.

Táboa 11. *Uso das linguas en tres xeracións*

	Lingua habitual dos avós	Lingua habitual dos pais	Lingua habitual dos entrevistados
só castelán	10.1%	15.3%	12.0%
máis castelán	1.6%	4.9%	20.8%
máis galego	3.8%	5.9%	32.4%
só galego	84.5%	73.9%	34.8%

Na columna da dereita podemos apreciar como o galego é a lingua máis utilizada: sumando as dúas opcións favorables ó galego, os dous tercios dos entrevistados usan só ou fundamentalmente o galego. Ademais, a opción só galego é a que presenta a porcentaxe máis alta, mentres que a opción só castelán presenta a porcentaxe máis baixa. Aínda que os datos desa columna, tomados illadamente, son bastante positivos para o galego, a comparación coas dúas columnas anteriores permite apreciar a intensidade da penetración do castelán: mentres que o 84.5% dos avós e o 73.9% dos pais usaban só o galego como lingua habitual, entre os entrevistados a porcentaxe equivalente é dun 34.8%. Cómpre destacar que ese avance do castelán non repercute decisivamente nun aumento de persoas que falen só castelán, opción que presenta porcentaxes moi semellantes nas tres xeracións. Son as opcións 'máis castelán' e 'máis galego' (especialmente esta última) as que recollen a perda na exclusividade do galego como lingua habitual. Noutras palabras, algo máis da metade da mostra practica o bilingüismo, con predominio dos que teñen como lingua máis frecuente o galego.

⁴ Usamos como representativas da lingua dos avós en xeral as respostas dadas polos encuestados á pregunta 'lingua do avó materno'. Calquera outra das referentes ós avós daría as mesmas porcentaxes, xa que a penas hai variación entre a lingua utilizada polos avós e polas avoas, paternos e maternos. As correlacións entre avós e avoas son de 0.93 para os maternos e de 0.96 para os paternos.

Os datos presentados corresponden ó conxunto da mostra, polo que para ter un panorama máis nido é preciso facer cruzamentos con outras variables. De entre tódolos cruzamentos feitos, presentamos aquí os máis relevantes: coa idade, co hábitat, coa clase social e coa lingua materna⁵.

Na mostra hai un 25% que sobrepasa os 60 anos, e o 60% ten máis de corenta. É ben coñecida por traballos anteriores a correlación entre uso do galego e idade, polo cal hai que ter en conta, para interpretar correctamente os datos anteriores, o peso que ten na mostra o sector de poboación de máis idade. Se queremos facer unha prospección de cal será a situación nun futuro afastado, teremos que prestar especial atención ós usos lingüísticos da poboación máis nova. Os datos da táboa 12 confirman como o uso do galego descende coa idade: desde o 54.3% que usan só galego nos maiores de 60 anos ata o 8.5% nos menores de 25 anos, con 45.3 puntos de diferenza. O número de monolingües en castelán, en cambio, pasa do 2.9% nos maiores de 60 ó 26.9% nos menores de 25. Neste último grupo, falan única ou fundamentalmente castelán o 64.5%, mentres que en tódolos outros grupos de idade os que falan única ou fundamentalmente galego son maioría.

Nas xeracións anteriores obsérvase a mesma distribución, aínda que non con tanta intensidade; as porcentaxes de uso monolingüe en galego nos avós dos entrevistados distan entre os extremos (23.1) puntos: 92.7% nos avós dos máis vellos e 74.6% nos dos máis novos, e a distancia entre as porcentaxes equivalentes no caso dos pais é de 34.3 puntos. No uso exclusivo do castelán chama a atención o feito de que sexan os pais, en tódolos grupos de idade, os que acadan as porcentaxes máis elevadas (aínda que con pouca diferenza con relación ás dos entrevistados).

Táboa 12. *Uso das linguas en tres xeracións, segundo a idade*

	16 a 25	de 26 a 40	de 41 a 60	máis de 60
<i>Lingua habitual dos avós</i>				
só castelán	14.3%	14.3%	8.8%	4.9%
máis castelán	6.3%			1.2%
máis galego	4.8%	7.1%	2.9%	1.2%
só galego	74.6%	78.6%	88.2%	97.7%
<i>Lingua habitual dos pais</i>				
só castelán	27.0%	21.4%	12.4%	5.5%
máis castelán	11.2%	4.9%	3.9%	1.6%
máis galego	7.9%	6.8%	5.2%	4.7%
só galego	53.9%	67.0%	78.4%	88.2%
<i>Lingua habitual dos entrevistados</i>				
só castelán	26.9%	17.4%	7.5%	2.9%
máis castelán	37.6%	20.2%	20.0%	10.9%
máis galego	26.9%	35.8%	33.8%	31.9%
só galego	8.6%	26.6%	38.8%	54.3%

⁵ Fronte ó que se ten afirmado bastantes veces (sen fundamento en datos reais) o sexo non parece ser unha variable relevante; as diferenzas entre as porcentaxes de uso dos homes e das mulleres non son estatisticamente significativas.

Xa que logo, parece plausible supoñer que, de non tomarse medidas ó respecto, dentro de vintecinco ou trinta anos as porcentaxes máis favorables para o galego poderían ser, aproximadamente, as que presenta hoxe o grupo que ten entre 26 e 40 anos de idade, polo que as porcentaxes para o conxunto da poboación serían bastante máis baixas.

O tipo de hábitat, como é ben sabido, inflúe decisivamente na distribución do uso das linguas. Para unha maior simplicidade na presentación dos datos, reducímo-los tipos de hábitat a tres: cidade, vila e rural. Na táboa 13 presentámo-los datos pertinentes.

Táboa 13. *Uso das linguas en tres xeracións, segundo o hábitat*

	rural	vila	urbano
<i>Lingua habitual dos avós</i>			
só castelán	0.6%	17.9%	22.6%
máis castelán	0.6%	1.1%	4.8%
máis galego	2.5%	2.1%	9.7%
só galego	96.3%	78.9%	62.9%
<i>Lingua habitual dos pais</i>			
só castelán	2.0%	20.0%	43.2%
máis castelán	1.2%	7.7%	10.5%
máis galego	3.6%	9.2%	7.4%
só galego	93.1%	63.1%	38.9%
<i>Lingua habitual dos entrevistados</i>			
só castelán	1.2%	14.8%	36.0%
máis castelán	7.8%	31.7%	39.0%
máis galego	35.7%	33.8%	22.0%
só galego	55.4%	19.7%	3.0%

A porcentaxe de entrevistados monolingües en castelán, que no conxunto da mostra é do 12%, sobe ata o 36% no hábitat urbano, no que unicamente un 3% declara usar como lingua habitual só o galego. Pero comparando os datos cos das xeracións anteriores, vemos que a porcentaxe de monolingües en castelán na cidade foi sempre bastante elevada, e que nos pais dos entrevistados é aínda superior á dos entrevistados mesmos. A diminución na porcentaxe de monolingües en galego no hábitat urbano, que na xeración dos pais vai toda a engrosa-la categoría de monolingües en castelán, nos entrevistados repercute, en cambio, nun aumento do número de bilingües. Nas vilas aínda máis da metade dos entrevistados usan única ou fundamentalmente galego, e no hábitat rural son máis da metade os que usan só galego. Con todo, neste último hábitat houbo unha perda moi importante no paso da xeración dos pais á dos entrevistados, mentres que no paso da xeración dos avós á dos pais os datos son practicamente idénticos.

A combinación do hábitat coa idade dos entrevistados dá como resultado unha distribución dos usos moi pouco favorable para o galego nos menores de 41 anos. Na táboa 14 vemos como no hábitat rural a porcentaxe de monolingües en galego baixa 22 puntos en relación coa da

totalidade e aumentan de xeito importante as porcentaxes de bilingües. Nas vilas son as dúas opcións correspondentes ó galego as que perden falantes, baixando así ata o 31.7% a porcentaxe dos que falan única ou fundamentalmente galego, co conseguinte aumento das porcentaxes das opcións correspondentes ó castelán. No hábitat urbano só un 10.6% declara usar máis o galego có castelán, e máis da metade son monolingües en castelán.

Táboa 14. *Uso das linguas nos menores de 41 anos, segundo o hábitat*

	rural	vila	urbano
<i>Lingua habitual dos entrevistados</i>			
só castelán	3.3%	23.8%	55.3%
máis castelán	14.1%	44.4%	34.0%
máis galego	48.9%	22.2%	10.6%
só galego	33.7%	9.5%	0.0%

Se consideramos só a poboación de 16 a 25 anos, os datos son aínda máis negativos para o galego. Na táboa 15 podemos observar que no hábitat urbano practicamente desapareceu o galego como opción dominante, que desapareceron os monolingües en galego nas vilas, e que no hábitat rural a porcentaxe de monolingües en galego é só do 22.9% (fronte ó 55.4% no conxunto do hábitat rural, sen tomar en consideración a idade). Aínda que neste hábitat non aumentan a penas os monolingües en castelán ó introduci-lo factor idade, si aumentan os que usan máis castelán: do 7.8% na totalidade pasamos ó 14.1% na poboación que ten ata corenta anos, e ó 22.9% na poboación ata vintecinco anos.

Táboa 15. *Uso das linguas nos menores de 26 anos, segundo o hábitat*

	rural	vila	urbano
<i>Lingua habitual dos entrevistados</i>			
só castelán	2.9%	32.4%	57.1%
máis castelán	22.9%	51.4%	38.1%
máis galego	51.4%	16.2%	4.8%
só galego	22.9%	0.0%	0.0%

Outra variable asociada de xeito importante coa distribución das linguas é a clase social, estimada subxectivamente polos entrevistados. Na táboa 16 podemos ver como o uso do galego é maior na clase social baixa ca nas outras, e como vai aumentando o uso do castelán a medida que se ascende na clase social.

A clase social ten unha distribución sesgada a través dos tipos de hábitat: só o 19.8% dos entrevistados rurais se consideran de clase media, mentres que no hábitat urbano se consideran de clase media o 45%, e o 48.6% nas vilas. O 33% dos entrevistados rurais considéranse de clase baixa, consideración que nas vilas se dá só no 18.3%, e no 13.6% no

hábitat urbano. Xa que logo, co obxecto de poder aprecia-lo impacto da clase social sobre os usos lingüísticos, hai que controla-lo tipo de hábitat.

Táboa 16. *Uso das linguas segundo a clase social*

	autovaloración clase social		
	baixa	media-baixa	media
<i>Lingua habitual dos entrevistados</i>			
só castelán	1.6%	10.9%	21.2%
máis castelán	8.9%	18.0%	33.3%
máis galego	32.3%	35.5%	28.5%
só galego	57.3%	35.5%	17.0%

Nas táboas 17, 18 e 19 presentámo-lo cruzamento entre lingua habitual e clase social para os tres tipos de hábitat. No hábitat rural (táboa 17), nas tres clases sociais hai un claro predominio das opcións galegófonas, aínda que cun aumento dos usos do castelán a medida que se pasa da clase baixa á media-baixa, e desta á media. Nas vilas, en cambio, atopamos xa un predominio do castelán na clase media, e unha porcentaxe moito máis baixa de monolingües en galego nas outras dúas clases en relación co rural, cun descenso de case 50 puntos na clase baixa (táboa 18).

Táboa 17. *Uso das linguas segundo clase social no hábitat rural*

	autovaloración clase social		
	baixa	media-baixa	media
<i>Lingua habitual dos entrevistados</i>			
só castelán	0.0%	0.8%	3.9%
máis castelán	0.0%	9.8%	15.7%
máis galego	24.7%	38.5%	47.1%
só galego	75.3%	50.8%	33.3%

Táboa 18. *Uso das linguas segundo clase social nas vilas*

	autovaloración clase social		
	baixa	media-baixa	media
<i>Lingua habitual dos entrevistados</i>			
só castelán	3.8%	17.0%	17.4%
máis castelán	19.2%	27.7%	39.1%
máis galego	50.0%	34.0%	27.5%
só galego	26.9%	21.3%	15.9%

No hábitat urbano (táboa 19) o galego xa non é a opción dominante en ningunha das clases, e preto do 50% da clase media utiliza habitualmente só o castelán.

Chama a atención o feito de que si existan monolingües en galego na clase media baixa, así como que nesta mesma clase a porcentaxe dos que usan máis castelán sexa inferior á da clase baixa. Hai que ter en conta

que a mostra é só de 500 individuos, polo que a medida que se van introducindo variables nos cruzamentos, o número sobre o que se calculan as porcentaxes vaise reducindo. Só 100 son urbanos, e deles só 13 son de clase social baixa (o que en modo ningún pode considerarse unha mostra representativa da clase baixa ferrolá). Con todo, a tendencia xeral ó predominio do castelán en tódalas clases sociais no medio urbano é dabondo coñecida e confirmada unha vez máis por estes datos.

Táboa 19. *Uso das linguas, segundo clase social no hábitat urbano*

	autovaloración clase social		
	baixa	media-baixa	media
<i>Lingua habitual dos entrevistados</i>			
só castelán	7.7%	33.3%	46.7%
máis castelán	46.2%	31.0%	44.4%
máis galego	46.2%	28.6%	8.9%
só galego	0.0%	7.1%	0.0%

Vexamos por último a importancia que ten a lingua materna (entendida como lingua inicial, como lingua na que se aprendeu a falar) como condicionante da lingua habitual (táboa 20). Con independencia da lingua inicial, practicamente a totalidade da mostra (o 94.2%) sabe fala-las dúas linguas, e, alomenos nalgúns casos, hai serias razóns para non confiar nas respostas dos poucos que afirman non saber falar algunha delas⁶.

Táboa 20. *Uso das linguas segundo a lingua inicial*

	lingua inicial		
	castelán	as dúas	galego
<i>Lingua habitual dos entrevistados</i>			
só castelán	34.8%	0.0%	0.7%
máis castelán	44.5%	50.0%	3.7%
máis galego	16.5%	44.7%	39.5%
só galego	4.3%	5.3%	56.1%

Malia a competencia xeneralizada nas dúas linguas, a maioría dos entrevistados manteñen a lingua inicial como lingua habitual única ou dominante. Os que aprenderon simultaneamente as dúas linguas presentan as porcentaxes máis elevadas de práctica bilingüe, repartíndose aproximadamente igual entre os que fan un uso predominante do castelán e os que fan un uso predominante do galego. O feito de que sexan menos os que, tendo como lingua inicial o castelán, fan un uso exclusivo desta lin-

⁶ Hai, por exemplo, un entrevistado que, usando habitualmente só o galego, afirma que non sabe falalo; o mesmo sucede con varios que usan máis castelán ca galego (e saben falar, xa que logo, o galego). Tal vez algúns interpretaron a pregunta como saber falar galego 'normativo'. O mesmo podería suceder cos que afirman que non saben falar castelán.

gua, en comparación cos que se manteñen monolingües en galego, non indica necesariamente un proceso de regaleguización. A maior parte destes casos corresponde a familias nas que os pais usan só ou fundamentalmente galego, polo que era de esperar que a súa lingua inicial tamén fose esta. Máis que de regaleguización neste caso, pois, tal vez habería que falar dun fracaso na estratexia de castelanización dos fillos, debido a que o ambiente galegófono contrapesa a transmisión ós fillos dunha lingua diferente á habitual nas interaccións entre os pais.

4.1.2 Usos na familia

No cuestionario incluíronse moitas preguntas sobre o uso das linguas na familia, diferenciando entre os catro avós, entre fillos e fillas pequenos e maiores, entre irmáns e irmás pequenas e maiores, etc. Tratábase dunha medida de precaución elemental: a variable sexo, por exemplo, tense mostrado como relevante en moitas situacións de contacto de linguas, e cabía, xa que logo, a posibilidade de que houbera diferencias estatisticamente significativas entre a lingua usada para falarlles ós fillos e a usada para falarlles ás fillas, ou que aparecesen diferencias importantes entre a lingua usada cos fillos máis vellos e cos máis novos. Por iso se elaborou unha batería moi ampla de preguntas ó respecto. Sen embargo, a análise dos datos pon de manifesto que tal batería non era necesaria, alomenos na comarca ferrolá. Calculáronse varios tipos de correlacións entre as diversas preguntas correspondentes a roles familiares semellantes (X^2 , Correlación de rangos de Spearman -cos rangos brutos e cos rangos transformados en puntuacións Z- e algunhas outras), con resultados sempre moi elevados, preto da correlación perfecta. Véxase, por exemplo, o que sucede coa lingua falada cos fillos (onde máis variación cabía esperar segundo o sexo do fillo e a súa idade), e onde as correlacións de Spearman son todas superiores a 0.90, alcanzando nalgún caso o valor de 0.98:

Fillos maiores con fillos pequenos:	0.97
Fillos maiores con fillas maiores:	0.95
Fillos maiores con fillas pequenas:	0.92
Fillos pequenos con fillas maiores:	0.95
Fillos pequenos con fillas pequenas:	0.93
Fillas maiores con fillas pequenas:	0.98

Con esas correlacións é absolutamente inútil facer unha análise separada de cada tipo de fillo, xa que non pode haber ningún subgrupo na mostra onde aparezan diferencias estatisticamente significativas. O mesmo sucede cos irmáns, co pai e coa nai, e cos avós. Imponse, pois, unha simplificación dos datos, e, a tal efecto, creamos unha variable única para cada conxunto de roles semellantes: avós, pais, irmáns e fillos que serán as variables que analizamos a continuación, xunto coa lingua

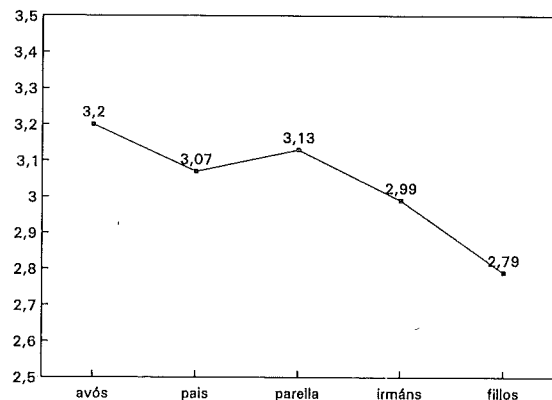
falada coa parella (que, loxicamente, era unha única pregunta no cuestionario). Esas denominacións, que son as que usaremos en diante, non se refiren á lingua falada polos avós, polos pais, etc., senón á lingua falada polos entrevistados cos seus avós, cos seus pais, etc.

Para construír esas variables creamos unha escala de intervalos, de 1 a 4, asignándolle-la puntuación de 1 ós que usan só castelán e catro ós que usan só galego; 2 ós que usan máis castelán ca galego e 3 ós que usan máis galego ca castelán. A media da lingua utilizada cos diversos fillos para cada individuo será a súa puntuación na variable fillos, e o mesmo nas outras variables. Temos así variables que posúen un nivel de medición de intervalos e podemos, polo tanto, calcula-la media para o conxunto da mostra ou para algún subgrupo dela. Esas medias de uso indican un maior uso de galego canto máis elevadas sexan (canto máis preto estean do 4), e un maior uso do castelán canto máis se aproximen ó 1; as superiores a 2.5 indican predominio do galego, e as inferiores a 2.5 indican predominio do castelán.

Presentamos primeiro as medias para o conxunto da mostra, e a continuación as correspondentes a distintos subgrupos: segundo o hábitat, a clase social e a lingua materna (entendida, como xa dixemos, no sentido de lingua na que primeiro se aprendeu a falar).

No gráfico 5 presentamos xuntas as medias correspondentes ás interaccións con diversos membros da familia. O gráfico pon de manifesto unha tendencia á diminución do uso do galego por parte dos entrevistados, desde as súas interaccións cos avós (a media máis alta) ata a interacción cos fillos (a media máis baixa). A subida da media na lingua usada coa parella en relación coa lingua usada cos pais (subida que aparecerá repetidamente nos gráficos sucesivos) é unha aparencia enganosa: mentres que a media para as interaccións cos pais está calculada sobre aproxi-

Gráfico 5. MEDIAS DE USO NA FAMILIA

madamente o 88% da mostra, xa que son poucos os casos sen resposta, a media para a lingua usada coa parella está calculada só sobre o 71% da mostra; ademais, mentres que o 12% de casos nulos ó calcula-la media da variable pais corresponde principalmente (nun 71%) a maiores de 40 anos (é dicir, ós grupos de idade nos que predomina o galego como lingua habitual), o 29% de casos excluídos do cómputo da media na lingua usada coa parella corresponde ós grupos de idade máis novos e máis castellanizados: o 80% dos excluídos ten menos de 40 anos, e o 60% ten menos de 25 anos. Iso fai que a media na lingua coa parella resulte máis alta cá media cos pais. Para confirmar esta interpretación, recalculámo-las medias tomando en consideración só aqueles casos con valores nas dúas variables, excluindo, pois, do cálculo da media da lingua cos pais non só ós que non teñen datos nesta variable, senón tamén ós que non teñen parella: a media da lingua falada cos pais é agora 3.21, significativamente superior á media da lingua coa parella ($T=2.25$, $P=0.025$). A mesma subida pode apreciarse nalgún dos subgrupos dos gráficos sucesivos, e sempre desaparece cando se controla que os cálculos da media se fagan exactamente sobre os mesmos individuos, polo que nos absteremos de comentala cada vez que apareza.

Do mesmo xeito que viamos ó analiza-la lingua habitual, considerando o conxunto da mostra, as medias de uso cos distintos membros da familia son todas positivas para o galego (superiores a 2.5), aínda que cun perigoso e significativo descenso a medida que se interactúa cos membros máis novos da familia.

A análise dos diversos subgrupos, segundo hábitat, clase social e lingua materna ofrécenos un panorama bastante máis sombrío para o galego, xa que os sectores con maior capacidade de dinamización da sociedade (individuos urbanos, novos, de clase media) teñen medias de utilización claramente favorables ó castelán.

No gráfico 6 presentámo-las medias segundo os distintos tipos de hábitat. Tódalas medias rurais indican un evidente predominio da utilización do galego, aínda que hai un descenso importante e significativo ó falar cos fillos. No hábitat vilego a maioría das medias indican un lixeirísimo predominio do galego, agás para falar cos fillos, cos que se emprega máis o castelán. No hábitat urbano tódalas medias indican un claro predominio do castelán, cunha utilización case exclusiva desta lingua para falar cos fillos. Na cidade é ademais onde se dá a maior diferenza entre a media máis alta e a máis baixa: 0.59, diferenza que nunha escala de tres puntos (de 1 a 4) é moi importante.

No gráfico 7 presentámo-las medias correspondentes ás distintas clases sociais, segundo a autoestimación dos entrevistados. A homoxeneidade nos usos lingüísticos na clase social baixa, con predominio absoluto de galego, vese interrompida na lingua falada cos fillos, na que se observa un descenso significativo. Nas outras dúas clases o predominio

Gráfico 6. MEDIAS DE USO SEGUNDO HÁBITAT

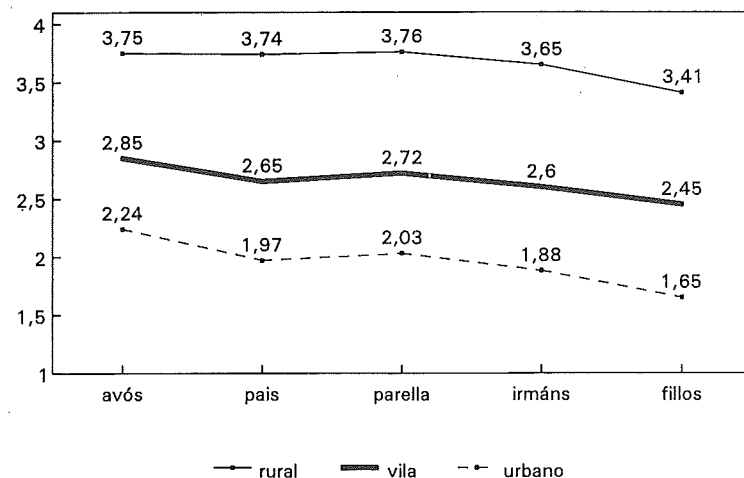
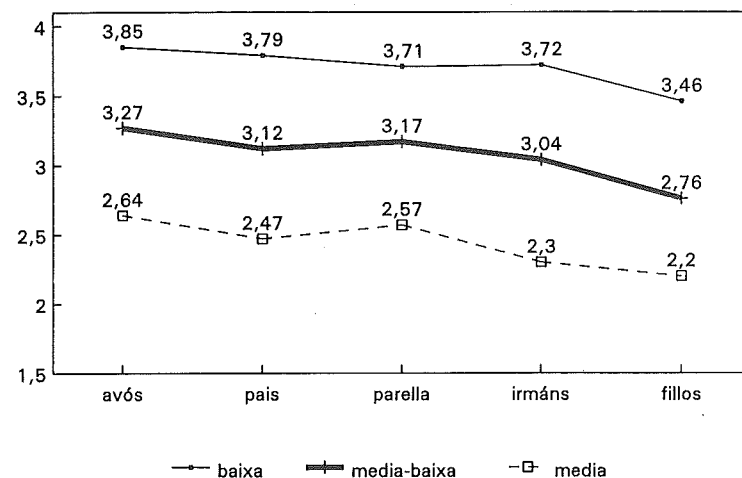

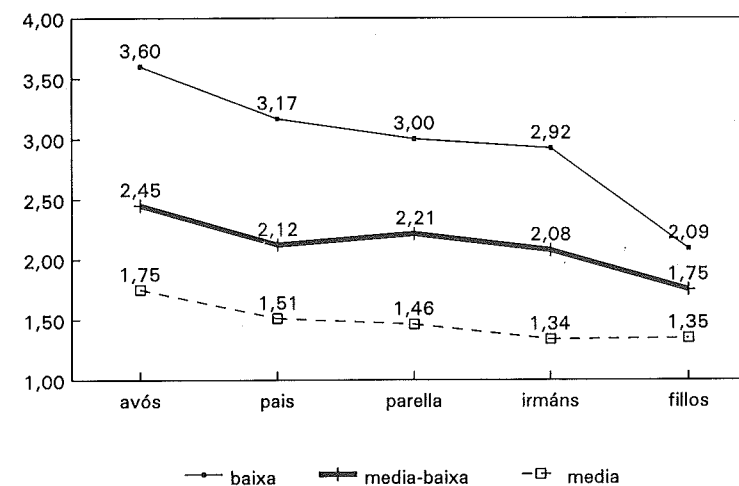
Gráfico 7. MEDIAS DE USO SEGUNDO CLASE SOCIAL

do galego é menor, e un pouco máis grandes as diferencias entre as medias extremas. No caso da clase media, a lingua falada cos irmáns e cos fillos presenta unha media lixeiramente favorable ó castelán.

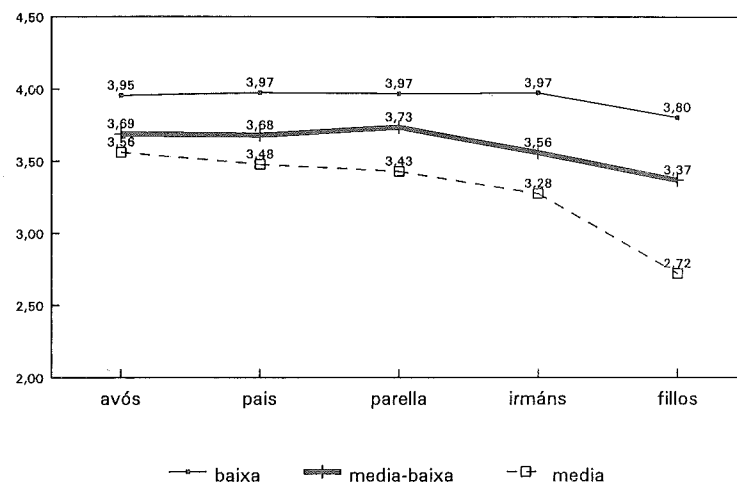
As fortes interrelacións entre clase social e hábitat aconsellan usar esta última variable como control. No gráfico 8 preséntanse as medias correspondentes ó hábitat urbano. Pode apreciarse o forte contraste entre os datos deste gráfico e os que presentamos no gráfico 7, no que non diferenciabamos tipos de hábitat. A única clase social con usos lingüísticos relativamente homoxéneos é a clase media, cunhas medias que indican un evidente predominio do castelán, mesmo para falar cos máis vellos da familia. Tamén na clase media baixa predomina o castelán (tódalas medias son inferiores a 2.5), pero hai máis heteroxeneidade nos usos que na clase media. A clase baixa, que no gráfico 7 era a de maior homoxeneidade, é na cidade a que presenta a maior diferenza entre medias, dende o evidente predominio do galego para falar cos avós ata o predominio claro do castelán para falar cos fillos. Parece claro no gráfico que ós fillos no medio urbano, independentemente da clase social, se lles fala máis en castelán ca en galego: as tres clases tenden a converxer.

Gráfico 8. MEDIDAS DE USO SEGUNDO A CLASE SOCIAL NA CIDADE

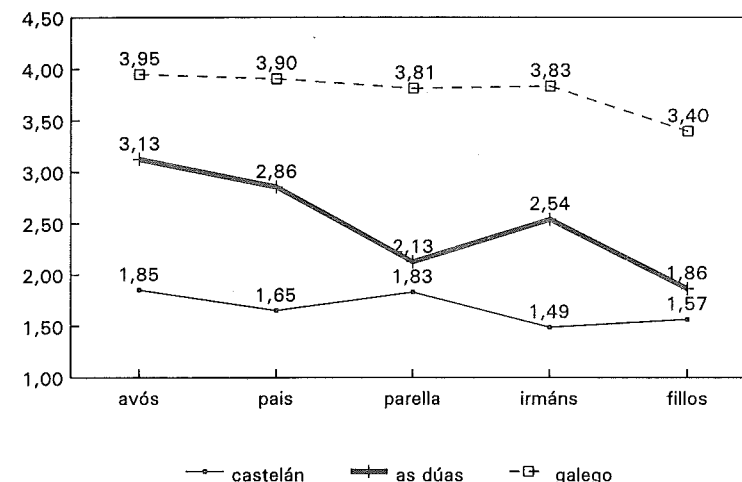
No gráfico 9 as tres clases sociais presentan medias favorables ó galego e unha notable homoxeneidade ata a lingua falada cos irmáns, onde se observa un descenso que se acentúa na lingua falada cos fillos. Fronte á tendencia á converxencia que se apreciaba no lado dereito do gráfico 8, vemos aquí unha tendencia á separación, debido a que a clase media rural se desgaleguiza (alomenos no que se refire á lingua falada cos irmáns e cos fillos) a un ritmo maior cás outras dúas.

**Gráfico 9. MEDIAS DE USO NA ZONA RURAL
SEGUNDO A CLASE SOCIAL**

Finalmente, vexámo-las medias en relación coa lingua inicial, presentadas no gráfico 10. Fronte á notable homoxeneidade dos usos lingüísticos familiares nos individuos de lingua materna castelá (para a subida no caso da parella véxase o dito anteriormente) e nos de lingua materna galega (salvo para falar cos fillos), destaca a forte tendencia descendente dos bilingües iniciais, xunto cunha grande versatilidade nos usos, xa que con algúns interlocutores falan case sempre en galego e con outros case sempre en castelán, como indica a diferenza moi importante (1.27 puntos) entre as medias extremas.

Gráfico 10. MEDIAS DE USO SEGUNDO A LINGUA MATERNA

CONCLUSIÓN

Pouco hai de novo nos datos presentados. As tendencias xerais son ben coñecidas por exploracións anteriores: pouco uso do galego nas cidades, nas clases medias e nos mozos. No resto da poboación aínda hai unha utilización predominante do galego, pero que descende cando se trata de falarlles ós fillos. Unicamente os máis vellos, de clase social baixa e de hábitat rural presentan porcentaxes elevadas de monolingüismo de uso (en canto á competencia lingüística practicamente toda a poboación é bilingüe). Como contrapartida, o pouco galego que se fala nos sectores decididamente castelanizados, mantense estable a través dos distintos usos familiares. A lingua inicial inflúe decisivamente nas prácticas lingüísticas no seo da familia, tendendo a interactuar preferentemente na lingua na que se aprendeu a falar, agás no caso dos bilingües iniciais, que son os únicos que presentan unha dispersión importante na súa práctica lingüística, cunha tendencia moi marcada á diminución do uso do galego cos membros máis novos da familia.

4.2 USOS SOCIAIS

4.2.1 Ámbito laboral.

Na análise das características sociolingüísticas do sector social formado polos traballadores seguíronse as mesmas pautas ca no resto dos

ámbitos: achegamento á competencia lingüística -tanto en galego coma en castelán-, ó uso que se fai destas linguas no medio laboral e ás actitudes lingüísticas mostradas polos traballadores respecto ás dúas linguas.

A análise pretende describir en que medida existe un uso diferencial da lingua no ámbito laboral segundo parámetros diversos tales coma a profesión, a idade, o estatus do interlocutor, etc. Cada un destes parámetros presenta niveis distintos de discriminación á hora de establecer unha estratificación sociocultural. Deste xeito, pese a que inicialmente se fixo unha división no cuestionario entre profesións liberais e non liberais coa finalidade de recoller información da maneira máis completa posible, dada a escasa presenza de individuos pertencentes á tipoloxía de profesións liberais (0.4% do total) e dado o carácter provisional deste estudio, optouse por non telos en conta.

Das 500 persoas entrevistadas, 308 (61.6%) traballaban no momento de pasa-lo cuestionario⁷. Dado que o medio rural presenta unha estrutura laboral diferenciada, dándose o caso de que en certas profesións son moi escasos os intercambios comunicativos entre os traballadores, introduciuse no cuestionario unha pregunta que facía referencia a se o uso da lingua era imprescindible á hora de realiza-lo traballo: un 16.9% dos traballadores contestou que non, e por tanto nalgúns cruzamentos estatísticos non se tiveron en conta.

Na distribución das profesións seguímo-las habituais neste tipo de traballos, tendo en conta que non é doado establecer unha división nida, xa que moitas veces agrúpanse nunha mesma categoría profesións que presentan diferencias (véxase a caracterización xeral da mostra).

Polo que se refire ás outras variables sociais, hai que sinalar que as máis pertinentes de cara á análise da lingua no traballo, son o hábitat de procedencia dos traballadores, facendo aquí unha división dos concellos en rural, vilas e urbano, a idade, onde se optou por facer catro grupos significativos⁸ e os estudos, que decidimos reagrupar da seguinte maneira: ningún, primarios, medios e universitarios. Polo que respecta ó sexo e á clase social hai que salienta-la súa nula incidencia sobre a lingua no traballo, razón evidente para non telos en conta neste estudio⁹.

De cara á interpretación das actitudes, así como na valoración do uso, traballamos con variables lingüísticas a modo de variables indepen-

⁷ O 38.4% restante corresponde á poboación economicamente inactiva que recolle as seguintes categorías funcionais: amas de casa, estudantes, xubilados e retirados, incapacitados, parados, outras situacións.

⁸ Véxase na caracterización xeral da mostra (apartado 3.1) as porcentaxes e o significado de dita agrupación.

⁹ A "clase social" de que falabamos nesta sección é unha variable complexa deseñada a partir de variables simples como os estudos, o nivel de ingresos económicos ou profesión. Aínda que pode ser unha variable moi útil nun traballo de sociolingüística, neste apartado a clase social vén definida por algúns dos seus compoñentes. Si que pode ser interesante, por outra banda, ter en conta as profesións, pero debido á escasa frecuencia na maior parte dos valores de dita variable, decidimos pasala por alto nesta primeira aproximación ó tema.

dentes e que polo tanto puidesen utilizarse como variables de control de certos usos concretos; utilizamos, pois, a lingua materna e a lingua habitual, que presentan a seguinte distribución entre os traballadores:

Táboa 21. Comparación da lingua materna coa lingua habitual nos traballadores.

	Lingua materna			Lingua habitual			
	só castelán	só galego	as dúas	só castelán	máis castelán	máis galego	só galego
Traballadores	27.9%	64.9%	7.1%	7.7%	17.4%	31.9%	42.9%

O medio laboral caracterízase pola diversidade de interaccións comunicativas que habitualmente se atopan nel. Por esta razón, fixemos unha estruturación das distintas situacións lingüísticas que puidesen ser de interese no estudio, dependendo do interlocutor (do seu estatus e posición respecto ó falante). Así pois, no cuestionario formuláronse cuestións relacionadas con:

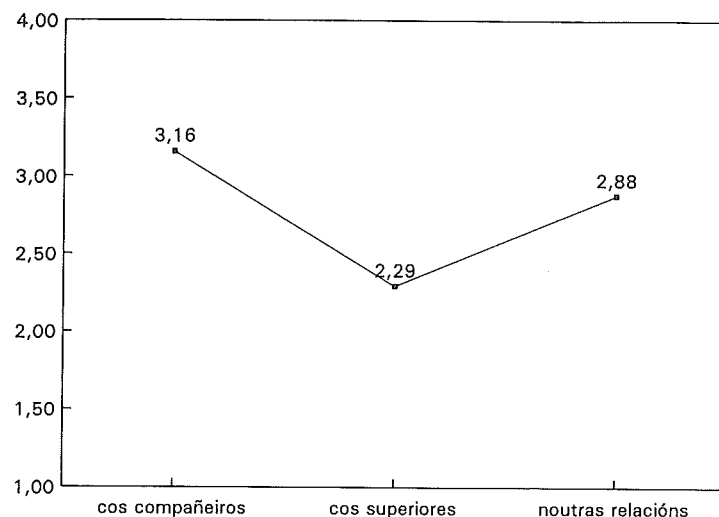
- 1.- lingua cos compañeiros
- 2.- lingua cos superiores
- 3.- lingua cos empregados
- 4.- lingua cos clientes
- 5.- linguas noutras relacións

Despois de aplicar diversas probas estatísticas (análise da varianza, correlacións, etc.) e dado o carácter provisional deste estudio, optamos por traballar preferentemente coa lingua cos compañeiros, a lingua cos superiores e a lingua noutras relacións (detrás desta etiqueta entendemos certos intercambios entre os traballadores e xente non directamente relacionada co espazo onde se realiza o traballo, polo que se trata de situacións esporádicas: presenza do carteiro, ...). Desde un punto de vista máis xeral, tamén se tiraron conclusións da lingua no lugar de traballo a partir dunha pregunta que incidía concretamente nesa cuestión. O que se pretendeu medir por medio dela foi o grao de identidade lingüística que había naqueles casos nos que se mantiña a lingua propia en situacións desfavorables desde o punto de vista lingüístico. É dicir, trátabase de detectar que grupo era máis susceptible de acomoda-la súa lingua ó contexto xeral. Os resultados foron practicamente idénticos nos falantes das dúas linguas. Case o 100% dos traballadores fala a mesma lingua cá do lugar de traballo. Sen embargo, un 14.4% dos traballadores entrevistados sentiuse condicionado pola lingua do lugar de traballo: nun 52.8% dos casos a favor do galego, nun 47.2 a favor do castelán. Dado o baixo das frecuencias, preferimos non ter en conta ditos cambios.

As medias de uso cos compañeiros e noutras relacións mostran puntuacións superiores a 2.5 e, polo tanto, favorables ó galego. Sen

embargo, hai unha marcada tendencia cara ó castelán cando o intercambio é máis formal:¹⁰

Gráfico 11. MEDIAS DE USO NO TRABALLO

Noutras palabras: se traducimos eses datos a porcentaxes atopamos que case tres cuartas partes dos traballadores fala galego maioritariamente, mentres que tan só un 7.7% das persoas economicamente activas son monolingües en castelán; ademais, hai que ter en conta que esta porcentaxe é visiblemente inferior a aquela que fai alusión ós traballadores monolingües iniciais en castelán (véxase táboa 21).

Ó ter en conta o total da mostra, resulta evidente a tendencia a falar galego por parte do sector social formado polos traballadores. Así, temos que no tocante ó total da mostra un 34.8% dos entrevistados fala só galego fronte ó 42.9% dos datos particulares do ámbito laboral. Estas porcentaxes, de tódolos xeitos, son enganosas, xa que no que se refire ó medio laboral a mostra está inflada cara ós falantes de maior idade; é dicir, o grupo que vai desde os 16 ata os 25 anos tan só aparece representado por un 10.3% fronte a case o dobre no total da mostra. Se a isto engadimos que son os falantes da xeración máis nova os que menos galego falan poderemos valorar con máis precisión esa diferenza subliñada máis arriba. Algo parecido ocorre coa lingua inicial, xa que fronte a un total de 59.3% de individuos que teñen o galego como primeira lingua, temos un 64.9% entre os traballadores:

¹⁰ Como xa se sinalou en páxinas anteriores, canto máis se aproxima esta puntuación media ó valor máis alto, é dicir, 4, máis uso do galego reflicte. Pola contra, canto máis preto estean de 1 en maior medida reflectirán un uso do castelán.

	Conxunto da mostra	traballadores
<i>Lingua inicial:</i>		
castelán	33.1%	27.9%
galego	59.3%	64.9%
as dúas	7.7%	7.1%

Despois da observación de varios cruzamentos significativos, é válido dicir que a variable que máis correlaciona dentro deste ámbito é a lingua habitual. De tódolos xeitos, unha observación atenta demostra que no rol establecido entre empregado e xefe o factor que máis inflúe nas fluctuacións ante a media non é a lingua habitual senón a lingua empregada cos compañeiros que, pese a estar moi relacionada coa lingua habitual, presenta diferencias. A pesar diso, en xeral, non se pode falar de cambio con respecto á lingua falada noutros contextos. Na táboa 22 observamos que o 96.3% dos traballadores que se definen como monolingües en galego utiliza esta mesma lingua na súa relación cos compañeiros de traballo. Sácanse conclusións semellantes cos monolingües en castelán, xa que o 88% destes falan só castelán nos intercambios máis informais dentro do espacio laboral:

Táboa 22. Lingua falada cos compañeiros do traballo segundo a lingua habitual

Lingua cos compañeiros	Lingua habitual			
	só castelán	máis castelán	máis galego	só galego
só castelán	88.0%	27.9%	6.0%	0.9%
máis castelán	12.0%	60.5%	7.1%	
máis galego			31.0%	2.8%
só galego		11.6%	56.0%	96.3%

Na táboa tamén se recolle unha posible tendencia ó monolingüismo no lugar de traballo, fundamentalmente entre os falantes de galego. Deste xeito, dos 84 individuos que se declaran bilingües aínda que falan máis galego ca castelán, un 56% falan só en galego cos compañeiros. Esta tendencia á homoxeneización lingüística pode ser explicada por razóns de integración ou adaptación. Os monolingües a penas cambian de lingua cos compañeiros no lugar de traballo.

Sen embargo, ó cambiar de interacción comunicativa observamos cambios significativos na lingua utilizada. Por exemplo, situándonos novamente nos intercambios do tipo superior/empregado, nos que interveñen con frecuencia factores de distanciamento, atopámonos con que as asimetrías aparecen reflectidas nun uso diferencial das linguas: entre os que falan 'só galego', un 22.2% fala 'máis castelán' ou 'só castelán' nos seus intercambios cos superiores. Se comparamos estes datos cos vistos antes en relación coa lingua cos compañeiros saltan as diferencias; as porcentaxes que fan referencia á opción só castelán cos compañeiros aumentan considerablemente cando se trata da lingua cos superiores.

Todo o contrario ocorre na opción só galego onde a diminución é moi clara: dun 96.3% que fala unicamente galego cos seus compañeiros cando a súa lingua habitual é só galego pasamos a un 66.7% cando se trata de falar cos superiores. Entre os castelanfalantes, como xa se sinalou, non se dan diferencias que mostren un cambio de lingua; de feito, ningún fala galego cos seus superiores. Isto débese probablemente a que, nunha realidade como a galega, os individuos que se sitúan nos estratos altos do espectro socioeconómico están instalados maioritariamente no castelán. Ademais, hai que ter en conta que os que máis cambian de lingua son os pertencentes ó estrato socioprofesional máis baixo. Fronte ó que se sinalou antes, neste caso non hai adaptación lingüística entre os que falan maioritariamente galego -por non haber practicamente posibilidade: soamente o 18.6% dos que falan máis galego ca castelán utilizan só o galego cos superiores -pero si a hai entre os que usan máis o castelán. Nos casos en que hai cambio de lingua, pódese falar de "prácticas defensivas", parafraseando a Goffman¹¹. A táboa 23 compara os datos referidos tanto á lingua falada cos compañeiros coma a lingua cos superiores, dependendo da lingua habitual:

Táboa 23. Incidencia da lingua habitual en dúas interaccións diferentes no ámbito laboral, unha informal e outra formal

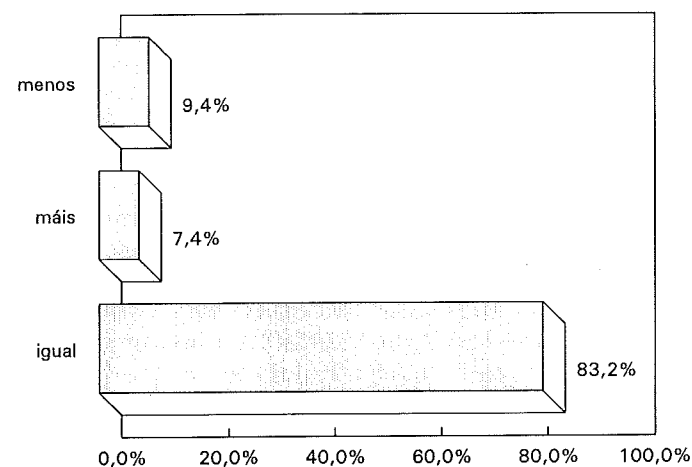
	Lingua habitual			
	só castelán	máis castelán	máis galego	só galego
<i>Lingua cos compañeiros</i>				
só castelán	88.0%	27.9%	6.0%	0.9%
máis castelán	12.0%	60.5%	7.1%	
máis galego			31.0%	2.8%
só galego		11.6%	56.0%	96.3%
<i>Lingua cos superiores</i>				
só castelán	91.7%	60.5%	20.3%	11.1%
máis castelán	8.3%	31.6%	13.6%	11.1%
máis galego		2.6%	47.5%	11.1%
só galego		5.3%	18.6%	66.7%

Coa vista nestes resultados, pódese apreciar que o estatus é un factor causante de diferenciación lingüística de particular transcendencia na extensión do uso da lingua galega. O problema é complexo xa que detrás dun comportamento lingüístico asimétrico coma este reflíctense cuestións de historia das linguas, de prexuízos así como de conciencia ante a normalización e os procesos de adaptación das linguas a novos dominios de uso, cuestión, esta última, de capital importancia á hora de mante-lo estatus dun código particular.

¹¹ GOFFMAN, E., *Presentation of self in everyday life*. Anchor Books, New York, 1959 (trad. cast.: *La presentación de la persona en la vida cotidiana*, Amorrotu, Buenos Aires, 1987, pág. 25). Este autor fala de prácticas defensivas cando o suxeito emprega certas tácticas ou estratexias para protexe-las súas propias proxeccións. Son, polo tanto, mecanismos utilizados para salvagarda-la impresión fomentada por un individuo durante a súa presenza ante outros.

Segundo con esta cuestión, hai que indicar que no cuestionario se introduciu unha pregunta que pretendía medi-la actitude dos falantes ante o feito de se falar galego facilitaría o ascenso profesional. En realidade, o que mide é un crenza fronte a unha consideración lingüística. Pois ben, se tomamos en conta os traballadores temos que só (ou aínda) un 9.3% considera que falar galego é un estigma á hora de mellorar no traballo. Curiosamente, destes un 60% fala só galego cos compañeiros. É dicir, son os propios galegofalantes os que teñen unha consideración máis negativa da súa lingua; pero non esquezamos que un 88% dos traballadores sitúa ó mesmo nivel as dúas linguas en canto ás posibilidades de medre profesional:

Gráfico 12. O GALEGO E A POSIBILIDADE DE MELLORAR PROFESIONALMENTE EN OPINIÓN DOS TRABALLADORES

Como xa se indicou, o lugar de procedencia dos traballadores é un discriminador axeitado, aínda que desigual, na análise dos usos no medio onde realiza o seu traballo. En realidade tan só é explicativo cando se trata de analiza-la lingua cos compañeiros. Polo que se refire á lingua cos superiores non hai diferencias segundo o hábitat, debido a que as altas correlacións coa lingua habitual parecen neutralizalas.

A táboa 24 presenta as porcentaxes segundo a redistribución feita no hábitat. A relación é a seguinte: os traballadores que proceden do medio rural son os que mostran un índice máis alto de uso de galego cos compañeiros no lugar de traballo. Deste xeito, nestes concellos só temos un 7.5% de individuos que traballen nun contexto onde o castelán sexa a lingua dominante. Pola contra os de procedencia urbana presentan porcentaxes totalmente distintas, xa que nun 82.7% dos casos a lingua maioritaria do lugar de

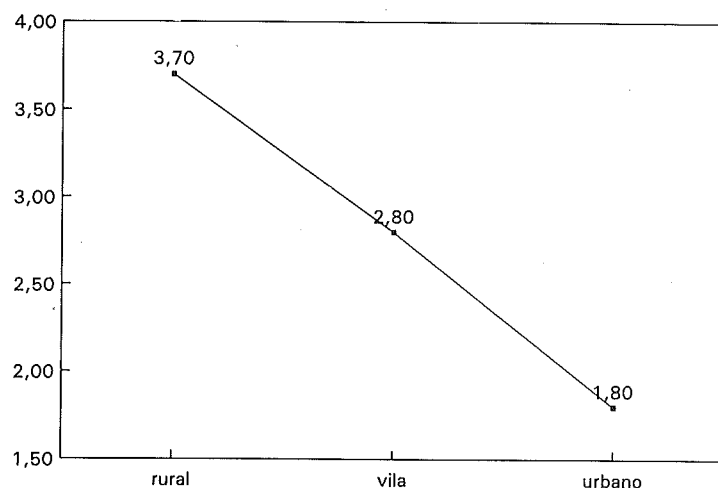
traballo é o castelán. Polo que respecta ás vilas, observamos unha distribución máis equilibrada cara ó bilingüismo chegando ó redor dun 40% que asegura usa-las dúas linguas no lugar de traballo cando se trata de establecer un intercambio simétrico desde o punto de vista das relacións laborais. Pese a todo, mantense unha tendencia favorable ó uso da lingua galega, xa que un 41.8% fala só galego. A importancia desta variable podémola apreciar se comparámo-las porcentaxes referidas á lingua falada cos compañeiros sen cruzala con ningún factor social e esta mesma variable segundo o hábitat. As porcentaxes chegan a dobrarse nalgúns casos: por exemplo, temos un 34.2% para monolingües en galego sen ter en conta o lugar de procedencia, fronte ó 83% nos que proceden do rural.

Táboa 24. *Lingua usada cos compañeiros no traballo, segundo hábitat*

Lingua cos compañeiros	Hábitat		
	rural	vila	urbano
só castelán	4.8%	17.9%	45.7%
máis castelán	2.7%	20.9%	37.0%
máis galego	9.5%	19.4%	4.3%
só galego	83.0%	41.8%	13.0%

A carón da táboa de porcentaxes, presentamos un gráfico que reflicte as medias de uso nos intercambios cos compañeiros no traballo respecto ó hábitat:

Gráfico 13. MEDIAS DE USO COS COMPAÑEIROS NO TRABALLO, SEGUNDO O HÁBITAT

Desde outro punto de vista, as conclusións son as mesmas. O descenso da media é moi chamativo xa que hai case dous puntos de diferenza entre o rural e maillo urbano (3.7 fronte a 1.8). Nas vilas temos unha puntuación equilibrada que manifesta a sinalada tendencia ó mantemento de ámbalas dúas linguas, xa que, como se viu na táboa de porcentaxes, o bilingüismo ten unha distribución moi semellante nas vilas: 2 de cada 5 usan as dúas linguas cos compañeiros no traballo.

Como en moitos ámbitos, a idade é un factor de especial pertinencia á hora de explica-las diferenzas na distribución do uso das linguas no medio laboral.

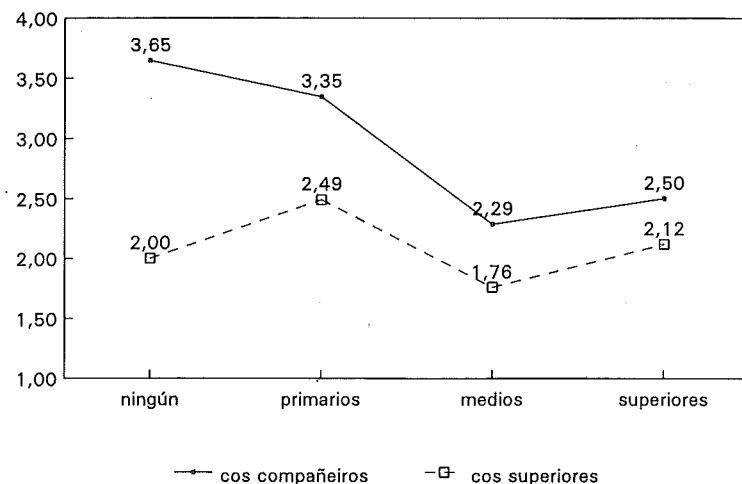
A tendencia a falar castelán canto máis novo é o traballador é unha mostra da sistemática falta de hábito de uso do galego por parte deste grupo xeracional. Sen embargo, e tomando como referencia o peso que teñen na mostra os falantes de maior idade, como xa se sinalou, pódese dicir que 7 de cada 10 traballadores empregan ou só galego ou máis galego cos compañeiros en interaccións no medio laboral. Por outro lado, hai que ter en conta que practicamente a metade (49.1%) dos agrupados baixo o grupo xeracional que vai dos 16 ós 25 anos fala principalmente galego cos compañeiros. Esta porcentaxe vai subindo proporcionalmente co aumento da idade, chegando a un 87.1% nos maiores de 61 anos. De todo isto pode concluírse que o uso do castelán vai establecéndose nas capas máis novas da sociedade, aínda que é neste grupo onde máis estendido está o bilingüismo, de tal xeito que un 37% desta submostra asegura utilizar ámbalas dúas linguas.

As medias segundo os estudos aparecen no gráfico 14. No caso da lingua cos compañeiros, canto máis alto é o nivel de estudos maior tendencia hai a falar castelán, coa excepción dos que teñen estudos medios, que son os menos proclives a fala-lo galego. As diferenzas son máis curiosas nas interaccións cos superiores. Aquí as desviacións da media son menores pero aparece a marca de prestixio social, xa que doutro xeito non se entende cómo os que non teñen estudos presentan unha puntuación tan baixa. O que si pode apreciarse é que son novamente os traballadores con estudos medios os menos dispostos a falarlles ós superiores en galego, o cal pode ser debido a certa inseguridade por parte destas persoas ó dirixirse a superiores.

As actitudes dos traballadores fronte á utilidade do galego non mostran diferenzas significativas. Tan só un 17.5% dos que falan só castelán cos compañeiros no traballo mostran unha actitude negativa cara ó galego.

O cambio de linguas é un fenómeno impulsado por motivos moi diversos e baixo condicións moi particulares. Hai individuos que experimentaron un cambio na súa conducta lingüística motivado pola lingua do ámbito laboral. Na nosa mostra temos un 14,4% de individuos que admiten que a lingua do lugar de traballo actuou como determinante nun cambio lingüístico. Entre os que fixeron o cambio a favor do galego, a maio-

Gráfico 14. MEDIAS DE USO NO TRABALLO
SEGUNDO OS ESTUDIOS

ría tiñan como lingua materna 'máis galego', aínda que como lingua habitual 'máis castelán'. É dicir, o cambio é de ida e volta:

- 1.- máis galego
- 2.- máis castelán
- 3.- máis galego

Entre os afectados polo cambio a favor do castelán, o galego era a lingua materna maioritaria. As profesións destes individuos son moi variadas, aínda que se sabe que as fluctuacións (é dicir, a inestabilidade lingüística), dánse nas categorías laborais relacionadas cos estratos mediobaixos da poboación.

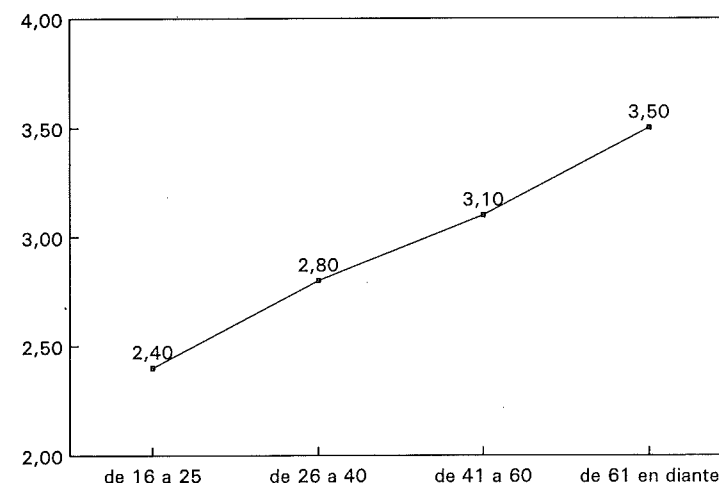
CONCLUSIÓNS

Son moitas e moi importantes as implicacións de factores sociais á hora de establecer unha distribución das linguas no caso do medio laboral en Galicia. Sen embargo, ó lado de elementos sociais que explican as variacións establecidas dentro do marco constituído polo sector social dos traballadores, o que se pode concluír é que, en xeral, a lingua do lugar de traballo vén sendo a mesma cá lingua usada noutros ámbitos distintos como son a familia, os amigos, etc. Se nos movemos en certos tipos de intercambio máis formais como son os establecidos entre o xefe e o empregado os termos aléranse significativamente. A necesidade de estudos máis centrados en aspectos situacionais reais fai que as nosas conclusións sexan, máis ben, provisionais: hai que determina-la estructu-

ra dos roles comunicativos así como a necesidade real de fala en certos contextos dentro do mundo laboral.

Pero mentres que nas relacións cos compañeiros as diferencias por idade están moi relacionadas coa lingua habitual, cos xefes ou superiores si que ten incidencia por si mesma na explicación da varianza. No gráfico 15, represéntanse as medias de uso en relación coa idade. Hai unha diferenza de máis de 1 punto entre os menores de 25 anos e os de máis de 60.

Gráfico 15. MEDIAS DE USO COS COMPAÑEIROS SEGUNDO A IDADE

4.2.2 Usos noutras actividades sociais.

Ó lado das cuestións relacionadas coa lingua no medio laboral, interésamonos por outros intercambios cotiáns co fin de recoller datos sobre os encontros máis informais da actividade diaria. Buscábase medi-lo uso en situacións tan distintas coma as seguintes:

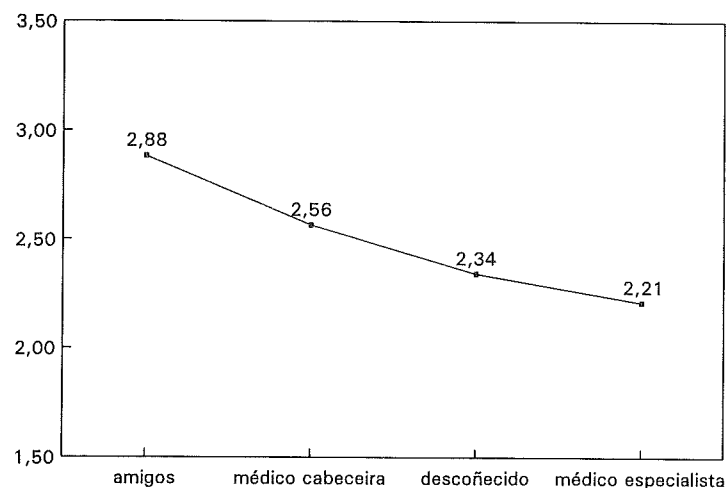
- 1.-Lingua cos veciños
 - 1.1. próximos
 - 1.2. menos próximos
 - 1.3. galegos
 - 1.4. non galegos
- 2.-Lingua cos amigos
- 3.-Lingua da compra
 - 3.1. habitual
 - 3.2. non habitual
- 4.-Lingua co médico
 - 4.1. de cabeceira
 - 4.2. especialista

Como pode verse, hai certa gradación respecto ó grao de formalidade destes contextos dependendo do interactuante. A proba pretendía capta-las diferencias entre os usos máis frecuentes fronte a aqueles menos habituais (certo tipo de compras, visitas ó médico, etc.).

Despois de comprobar que os índices de correlación eran moi altos nalgúns casos¹², optamos por agrupa-las variables do epígrafe 1 agás 1.4 coa variable 2, debido a que non había diferencias estatisticamente significativas entre elas, e polo tanto o que se diga para os amigos, por exemplo, pode tamén servir para os veciños galegos e para os veciños máis próximos, etc. A esta agrupación de variables definímolas co nome 'amigos'¹³ para que resultase claro o contraste coas demais.

En primeiro lugar, temos un gráfico de medias con aquelas variables nas que os resultados difiren polo tipo de interlocutor, polo grao de confianza ou coñecemento. Cruzado con isto está o grao de formalidade, é dicir, canta máis afinidade hai entre os interlocutores menos formal é o intercambio, de tal modo que entre os amigos se establece a interacción menos formal e co médico especialista a máis formal. Canto máis se achegue a media a 4, o resultado será máis favorable para o galego; 1, polo tanto, reflectiría uso exclusivo do castelán. Pódese apreciar un achegamento progresivo cara ó castelán canto máis formal é a relación.

Gráfico 16. MEDIAS DE USO SEGUNDO O INTERLOCUTOR

¹² Por exemplo, véxase as correlacións de Spearman entre a lingua cos amigos con:

a) lingua cos veciños máis próximos: 0.91

b) lingua cos veciños menos próximos: 0.84

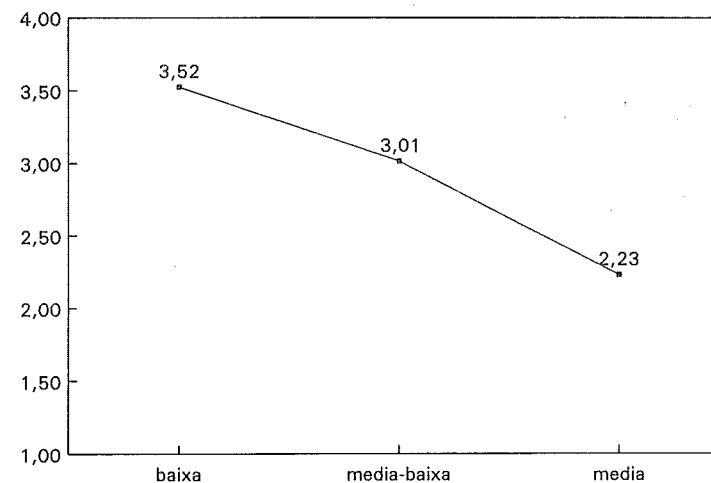
c) lingua cos veciños galegos: 0.88

¹³ Aínda que ten o mesmo nome que unha variable usada no cuestionario, non debe confundirse con ela.

Ó introducirmos no cuestionario as preguntas sobre a lingua na compra diaria e a lingua nas compras non habituais, pretendemos destacar posibles usos diferenciais segundo o contexto. Entendemos por compra non habitual aquela que, xeralmente, comporta un desprazamento a medios onde o comprador actúa de maneira distinta por razóns de espacio, de familiaridade e de hábito. As medias de uso tamén son distintas neste apartado: 3 na compra diaria fronte a 2.6 na compra non habitual. Por tanto, o espazo polo que se move o falante ten especiais implicacións á hora de decidir qué lingua utilizar.

Sobre cada unha destas variables lingüísticas, que funcionan como variables dependentes (lingua cos amigos, lingua co médico de cabeceira, etc.) inciden de maneira distinta as que utilizamos como independentes ou variables-control. Así, mentres que a lingua habitual é altamente explicativa na análise da varianza de calquera das variables, non ocorre o mesmo co hábitat, estudos, idade, etc. Por exemplo, a clase social tan só correlaciona, e presumiblemente incide, na dispersión da media da lingua na compra diaria e na lingua da compra non habitual, así como na lingua cos amigos. No gráfico 17 presentámo-las medias cos amigos a partir da clase social. A media de uso que aparece nesta variable é 2.9, polo que temos unhas dispersións que oscilan entre o .62 para os da clase social baixa e o -.67 para os da clase media. Os da clase social media-baixa tamén están por riba da media. Os estudos están moi correlacionados coa clase social, sendo esta última a que explica aqueles, de tal xeito que son os da clase social media os que maior nivel de estudos teñen, fronte ós da clase social baixa onde a maioría ou non ten ou ten estudos primarios.

Gráfico 17. MEDIAS COS AMIGOS SEGUNDO A CLASE SOCIAL

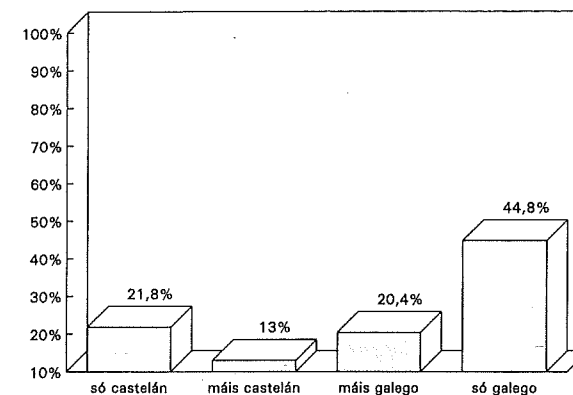
Isto débese a que aproximadamente tres de cada catro entrevistados da clase baixa fala só galego cos seus amigos e coñecidos fronte a un escaso 19.4% da clase media. Se comparamos estes datos cos da lingua usada cun descoñecido podemos ver resultados moi interesantes. Na táboa 25 observamos que mentres os da clase media aumentan o uso do castelán cando se dirixen a un descoñecido, na clase baixa diminúe o uso do galego en 20 puntos:

Táboa 25. Lingua coa xente próxima e descoñecidos segundo a lingua habitual

	Autovaloración clase social		
	baixa	media-baixa	media
<i>Xente próxima</i>			
só castelán	6.5%	18.0%	38.2%
máis castelán	5.6%	11.8%	20.0%
máis galego	16.9%	20.9%	22.4%
só galego	71.0%	49.3%	19.4%
<i>Con descoñecidos</i>			
só castelán	17.7%	37.0%	59.4%
máis castelán	12.1%	17.5%	12.1%
máis galego	18.5%	22.7%	12.1%
só galego	51.6%	22.7%	16.4%

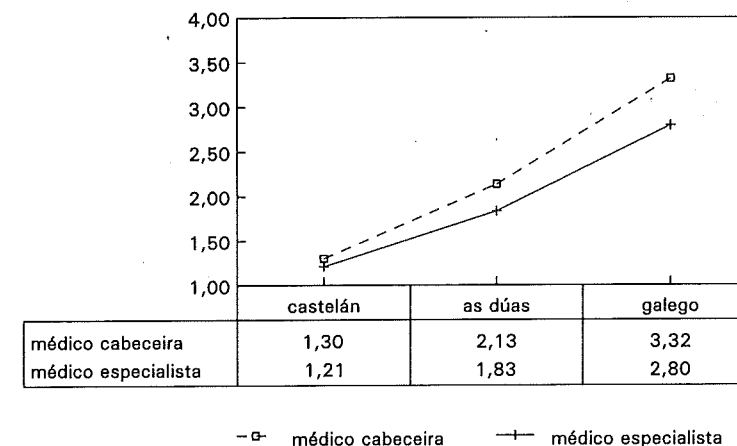
Loxicamente, a lingua que un fala habitualmente é a lingua que se usa nas actividades máis espontáneas, polo que non tería moito sentido que diferisen os datos entre a lingua habitual e a lingua nestas situacións (que nalgúns casos son precisamente nas que un falante inviste a maior parte do seu tempo); é dicir, resultaría estraño que un individuo que fala só galego, por exemplo, lles falase ós seus amigos en castelán. A instalación nunha lingua particular non debe verse, sen embargo, como unha restricción á hora de falar cos máis próximos. É posible que se dean situacións onde non se faga evidente o proceso de adaptación lingüística e, por tanto, onde cada un dos membros da interacción se mova na súa lingua habitual aínda que sexan distintas. Nunha situación sociolingüística coma a de Galicia a posibilidade de intercomunicación non se ve afectada, xa que as dúas linguas faladas no territorio comparten un alto grao de mutua comprensión. Na nosa mostra, case a metade dos entrevistados fala só galego cos amigos ou coñecidos e tan só un 21.8% fala só en castelán (véxase gráfico 18). Desá metade, un 72.8% utiliza só o galego como lingua habitual, e un 26.3% é bilingüe aínda que cun bilingüismo máis favorable ó galego ca ó castelán. Polo contrario, temos que á hora de dirixirse a un descoñecido un 29.3% dos que o fan en castelán teñen como lingua de uso habitual só o galego, mentres que tan só un 2% dos que se dirixen en galego falan unicamente castelán.

Gráfico 18. LINGUA COS AMIGOS

Se pasamos a ver en contraste as medias entre o uso co médico de cabeceira e o médico especialista, temos que co médico especialista as puntuacións sempre están por debaixo, é dicir, tenden a favorecer-lo castelán. Cando a lingua materna é esta última lingua a penas hai diferencias entre o uso nos dous diferentes contextos. Pero se nos pasamos ós bilingües e, sobre todo, ós que teñen o galego como primeira lingua, as diferencias empezan a ser significativas:

Gráfico 19. MEDIAS DE USO CO MÉDICO

Outra das variables utilizada como controladora de diferencias neste tipo de intercambios máis comúns é o hábitat de procedencia do entrevistado. Excepto co médico especialista, no resto dos casos parte da varianza vén explicada polo lugar de procedencia. As diferencias máis amplas danse cos amigos (2.02 puntos de diferenza entre o hábitat urbano e mailo rural) e a máis baixa cos descoñecidos (1.62), o que significa que, pese a que no rural as medias son superiores a 2.5, é dicir, son favorables ó galego, os habitantes deste medio son os que máis castelán falan cos descoñecidos.

Como dato curioso, e xa para finalizar con este apartado, hai que destacar que un 45% dos entrevistados manifestou que cando fala co médico de cabeceira a lingua que usa depende en gran medida da lingua que usa o propio médico. Sen embargo, o estudio empírico non revela semellante apreciación: seleccionamos ese 45% e analizamos en que medida había ou non adaptación. A táboa seguinte recolle esta información:

Táboa 26. *Influencia da lingua do médico na lingua do paciente*

Lingua co médico de cabeceira	Lingua do médico de cabeceira			
	só castelán	máis castelán	máis galego	só galego
só castelán	72.7%	14.3%	3.2%	3.9%
máis castelán	1.1%	71.4%	3.2%	
máis galego	10.2%	14.3%	61.3%	5.9%
só galego	3.1%		32.3%	90.2%

Tan só un 72.7% fala só castelán cando o médico fala esta mesma lingua. En cambio, cando é o galego a lingua do médico de cabeceira si que hai maior tendencia a adapta-la lingua. Este proceso resulta curioso por estarmos afeitos ó contrario, é dicir, que sexa o castelán o que sae beneficiado deste tipo de situacións.

4.3 Uso institucional

O proceso de extensión do uso cobra unha importancia singular cando nos movemos en situacións comunicativas tan diversas e complexas como :

a) O mundo dos intercambios diarios que, como xa vimos, abranque as interaccións cos amigos, veciños, cando facemos as nosas compras habituais, etc.

b) O medio institucional, a través da nosa relación coas oficinas ou delegacións da Xunta, dos concellos, etc.

Dado que en Galicia durante moito tempo foi o castelán a lingua vehicular das institucións, mentres a maioría dos que usaban o galego como lingua habitual o facían só no ámbito familiar e demais intercam-

bios informais, cremos que é moi importante que sexa nas institucións onde se produzan os primeiros avances de extensión do uso, que permitan que poboación comece a identifica-lo galego como lingua apta para comunicarse tamén nos espazos formais nos que antes non tiña case presenza, coa conseqüente substitución paulatina do castelán neses mesmos espazos. Para que a extensión do uso fose completa, o galego debería irse instalando en contextos menos formais, como son os medios de comunicación de masas, a publicidade, etc., e, final ou paralelamente, procurar a súa instalación en áreas máis particulares: usos interpersoais no seo familiar, no traballo ou cos amigos, e todo tipo de interaccións informais.

Os problemas que poderían xurdir coa poboación adulta —a causa da dificultade de adaptación— non terían moito peso no caso de Galicia, xa que é esta a capa de poboación que máis alto nivel de competencia e uso di ter en galego. Dado que a maior parte da poboación galega confesa ter unha alta competencia en varias das destrezas lingüísticas, as dificultades existentes na extensión do uso diminúen con respecto a outras comunidades lingüísticas.

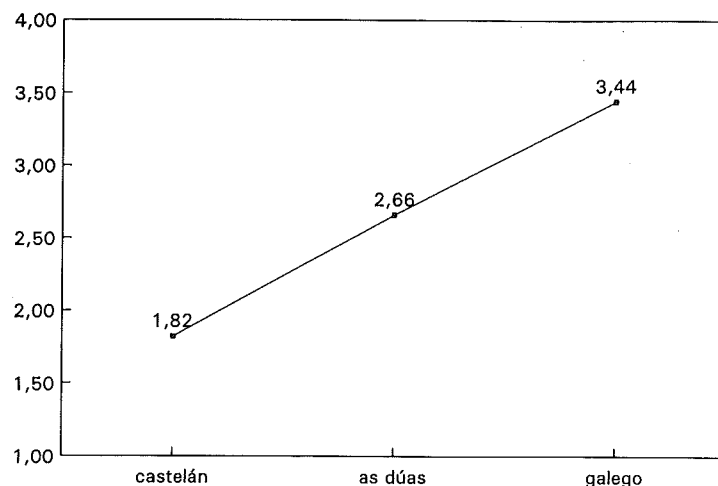
Os mecanismos dos procesos de cambio de linguas son concluíntes á hora de determinar que serán os usos lingüísticos dos ámbitos públicos aqueles que condicionarán a longo prazo os usos privados. Por outra banda, parece claro que hai unha relación intrínseca entre a opinión que un falante determinado ou a propia comunidade de fala teña sobre a utilidade dunha determinada lingua (pénsese na posibilidade de que alguén “descubra” que pode utiliza-la súa lingua en certos contextos pero non noutros) e o uso virtual desa lingua, de tal xeito que pode producirse un cambio no que respecta ás preferencias lingüísticas.

Polo que ás institucións se refire, hai que destaca-lo feito de que o galego non é lingua cooficial nos organismos centrais comúns do Estado, o cal pode provocar unha diminución da efectividade do proceso de extensión do uso, posto que os individuos moitas veces non teñen conciencia de se determinadas institucións dependen da administración autónoma ou central.

Con todo, o aumento do uso do galego ten bastante que ver coa posibilidade de usar tal lingua nas relacións cos organismos da administración galega.

Por ser este un tema de importancia capital para determina-las fronteiras de uso entre as dúas linguas, no cuestionario introducimos preguntas destinadas a medi-lo seu uso tanto nas delegacións e oficinas da Xunta coma nos concellos. Pero dada a alta correlación entra ambas (superior a .85) agrupámolas baixo a etiqueta de “lingua coas institucións”. O comportamento lingüístico dos entrevistados coas institucións móstrase no seguinte gráfico a través das puntuacións medias:

**Gráfico 20. MEDIAS DE USO COAS INSTITUCIÓN
A LINGUA MATERNA**

Poden servir de contraste os resultados obtidos noutros contextos. Por exemplo hai un descenso entre os galegofalantes respecto dos usos na familia, como se pode ver no gráfico 10 ($\bar{x} = 3.44$ fronte a $\bar{x} = 3.40$). Tan só o uso cos fillos ten unha media lixeiramente inferior. Pero non ocorre o mesmo entre os bilingües iniciais ou os monolingües en castelán. Nestes casos hai unha tendencia favorable ó galego.

Por grupos de idade, temos que entre os de 16 a 25 anos monolingües en galego, o 100% fala só galego nas súas relacións coas institucións. Á parte da cautela obrigada dado o carácter experimental da mostra, este resultado necesita ser contrastado cos resultados sobre o uso especificados en páxinas posteriores. Hai que ter en conta que a totalidade dese 100% procede do rural, polo que a estrañeza do dato queda explicada polo hábitat. Noutras partes do traballo xa demos conta da estreita relación entre a lingua habitual e o hábitat de procedencia. Ó lado están os datos do grupo que vai dende os 41 ós 60, onde se observa o caso contrario, é dicir, son os monolingües en castelán os únicos que non cambian de lingua nas oficinas da Xunta ou nos concellos.

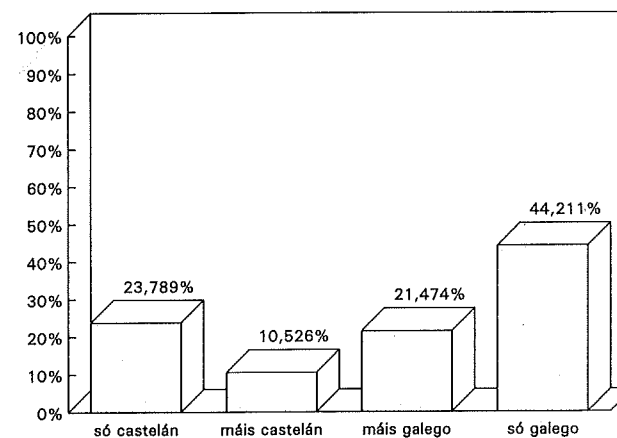
A análise da mostra permite destacar que na Xunta e nos concellos, típicos espazos de formalidade debido á ritualización das actividades realizadas neles, as tendencias bilingües da poboación diminúen chamativamente. Isto, claro está, favorece tanto ó castelán coma ó galego de tal xeito que fronte ó 12% cun comportamento monolingüe en español no total da mostra, temos que exactamente o dobre de persoas utiliza só esta lingua coas institucións. Por outra parte, no gráfico pode verse que case a

Táboa 27. Lingua coas institucións segundo a lingua habitual nos grupos de idade "de 16 a 25" e "de 41 a 60"

	só castelán	máis castelán	máis galego	só galego
<i>De 16 a 25 anos</i>				
só castelán	85.0%	27.6%	8.7%	
máis castelán	5.0%	34.5%	4.3%	
máis galego	5.0%	17.2%	30.4%	
só galego	5.0%	20.7%	56.5%	100.0%
<i>De 41 a 60 anos</i>				
só castelán	100.0%	33.3%	10.3%	
máis castelán		47.6%	10.3%	
máis galego		19.0%	35.9%	20.7%
só galego			43.6%	79.3%

metade dos entrevistados fala só galego nas oficinas das institucións galegas. Isto é un indicio de que as tendencias de uso están sufrindo un cambio nos últimos anos. Pero trátase dun uso ritualizado da lingua, que vén asenta-la idea de que os contextos de uso do galego están sufrindo unha modificación, chegando a falarse cada vez máis frecuentemente nos ámbitos nos que antes a penas tiña presenza:

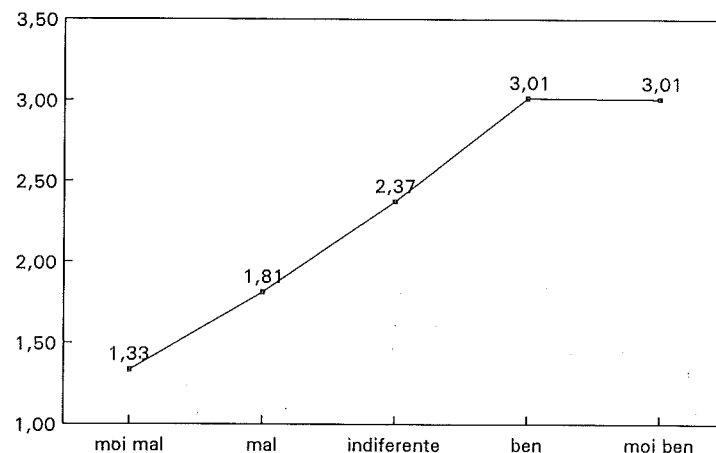
Gráfico 21. LINGUA USADA COAS INSTITUCIÓN

En canto ás actitudes ante o uso do galego nas institucións, neste apartado interasábanos observar como se distribuíra tal actitude en relación ó uso coas propias institucións. Canto mellor é a actitude ante o

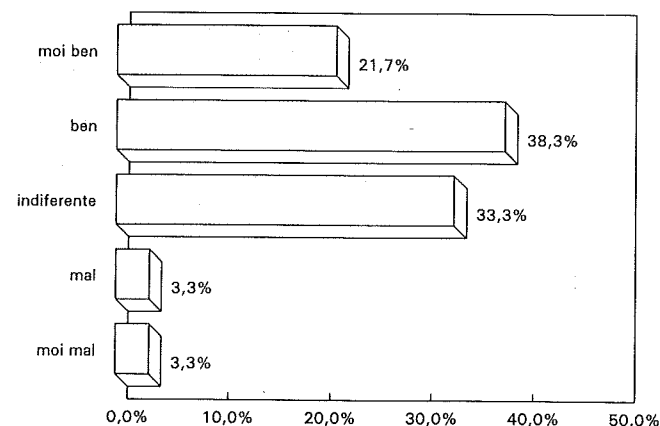
galego neste contexto máis galego se usa. As medias recóllense no gráfico seguinte:

Gráfico 22. MEDIAS DE USO COAS INSTITUCIÓNS SEGUNDO A ACTITUDE ANTE O USO DO GALEGO NA XUNTA

De calquera maneira, hai un 21,6% das persoas que falan só castelán que teñen unha actitude moi positiva ante o uso do galego nas oficinas da Xunta:

Gráfico 23. ACTITUDE DOS CASTELANFALANTES ANTE O USO DO GALEGO NA XUNTA

O hábitat tamén parece asociarse coa varianza da media nos usos coas institucións, polo que se fai necesario introducilo na análise. Como se ve, o aumento do galego aparece asociado, como noutras ocasións, ó medio rural. Pero podemos contrastar estas cifras con aquelas da lingua cos compañeiros de traballo, por exemplo. As porcentaxes baixan sobre todo no que á opción só galego se refire: coas institucións un 62,4% dos procedentes do rural usa unicamente esta lingua fronte ó 83% que aseguraba usala cos compañeiros no traballo. Algo parecido pode dicirse dos outros lugares de procedencia, aínda que as diferencias son cada vez máis pequenas en canto nos aproximamos ó medio urbano (41,8% fronte ó 33,1% nas vilas, e 13% fronte ó 10,1% nas poboacións urbanas). En núcleos de poboación con estas características o galego a penas está presente nos intercambios coas institucións, sexan locais ou sexan oficinas da Xunta. Se tomamos como punto de referencia os monolingües en castelán, temos que, fronte ós datos xerais (táboa 13), coas institucións as porcentaxes son moi superiores en tódolos ámbitos (no rural a diferenza é chamativa: 1,2% fronte ó 6,8%).

Nas vilas hai unha repartición máis equilibrada, pero non pode esquecerse que se trata dun marco de transición pouco favorecedor para o mantemento do galego.

Táboa 28. Uso coas institucións segundo o hábitat

	Hábitat		
	rural	vila	urbano
só castelán	6,8%	28,7%	64,0%
máis castelán	7,2%	12,5%	16,9%
máis galego	23,6%	25,7%	9,0%
só galego	62,4%	33,1%	10,1%

CONCLUSIÓN.

Ó falar de usos lingüísticos parece que é necesario establecer unha relación de causalidade entre estes e as actitudes amosadas ante a lingua. No caso do galego, os individuos que teñen unha actitude máis favorable cara ó uso desta lingua (mellor cara ós usos nos distintos ámbitos) son os que máis galego falan. Pola contra, practicamente tódolos individuos que teñen unha actitude negativa cara ó uso do galego nas institucións, por exemplo, falan fundamentalmente castelán.

Comprobouse que, en liñas xerais, as interrelacións establecidas coas institucións, a penas orixinan cambios de lingua no entrevistado. A lingua máis usada é o galego: dous de cada tres entrevistados usan esta lingua maioritariamente nas súas relacións coas institucións.

Tamén hai que salientar que se está producindo unha transformación lenta pero moi importante dende o punto de vista sociolingüístico, xa que a lingua está deixando de usarse nos ámbitos máis familiares, pese á alta escolarización dos rapaces en galego, e comeza a falarse moito máis nas relacións coas institucións e mesmo nos medios de comunicación.